

Ліна Тесленко

«Конституційний Суд — це останній патрон, який варто приберегти»

Президент України 2005—2010 років Віктор Ющенко — про «кочубеїв» у парламенті, чому з «мовним» законопроектом не варто апелювати до КС та як зупинити наступ на державну мову

Ще кілька років тому навіть уявити собі було важко, що нам, українцям, доведеться виходити на вулицю, аби захистити свою рідну мову. Навпаки, за президентської каденції Віктора Ющенка українська мова зміцнила свої позиції: в кінотеатрах з'явився український дубляж, іспит з української став обов'язковим для вступу до аспірантури, на чверть збільшився друк українських підручників, на державну мову повністю перейшло Зовнішнє незалежне оцінювання. «Відкат» у минуле в мовній політиці держави за Президента Януковича стався стрімко і нахабно. Кому це вигідно, чому навіть у незалежній Україні ми мусимо виборювати на майданах своє право на спілкування рідною мовою та як протистояти новітній хвилі русифікації — про це ми розмовляємо з Президентом України в 2005—2010 роках, лідером партії «Наша Україна» Віктором Ющенком.

□

«Це кочубеївщина в найпідлішому варіанті»

— Вікторе Андрійовичу, як відомо з історії, в українців відбирають мову вже не вперше. От і цього разу в ухваленні скандального законопроекту багато хто вбачає руку Москви. Чому Росії й досі вигідне це дражливе мовне питання?

— Справді, якщо ми зробимо екскурс в історію і подивимось, які перепони на своєму шляху зустрічала українська мова, то зрозуміємо: те, що відбувається зараз у нашому парламенті, нагадує події, які відбувалися і 150, і 200 років тому. Заборонні заходи стосовно української мови приймали 172 рази! Йдеться не тільки про валуєвський та емський укази. Нам забороняли самодрук рідною мовою, забороняли молитву й літургію українською, букварі та освіту. Чому так чутливо постає мовне питання зараз? Річ у тому, що Україна є державою національного типу. Тобто є націєутворююче суспільство на чолі з українцями, яке утворює нашу державу. І коли ми говоримо про національну державу, на шкалі національних цінностей на першому місці стоїть мова. Мова — це те, що нас ідентифікує як членів однієї нації. Наприклад, коли у вас беруть ДНК, щоб дослідити вашу ідентичність, то такою ДНК для нації є мова. Іншими словами: якщо ви хочете зберегти в суверенитеті, в неподільності державу національного типу, ви

повинні зберегти все, що її національно наповнює — культуру, звичаї, традиції. Але на першому місці тут стоїть мова. І ті, хто займається деукраїнізацією, безумовно розуміють: ніщо так не зашкодить становленню української держави, як втрата коду — рідної мови.

У третьому тисячолітті проти держави не обов'язково воювати мілітарними акціями. Окупація гуманітарного простору, в осерді якого стоїть рідна мова, — це варіант війни третього тисячоліття. І на цю стежку війни проти власного народу виходять освічені, грамотні, з багатьма дипломами люди, зокрема й ті, які носять мандати. На мій погляд, це — кочубеївщина у найцинічнішому і найпідлішому форматі. Коли гетьман Мазепа бореться за суверенну українську державу, а суддя Кочубей строчить Петру І доноси, щоб знищити українського гетьмана. Або знаходиться полковник Ніс, який відкриває хвірточку фортеці ворогам...

Про мову як першу національну цінність відомі люди в різні часи говорили багато сильних слів. Я пригадую вислів Чингіза Айтматова, який сказав приблизно так: якби я дізнався, що киргизька мова помре завтра, я б помер сьогодні. Мені здається, що такі думки можуть належати тільки істинному патріоту. Бо за цими словами він або бачить майбутнє свого народу, або ні. Свого часу з цього приводу висловлювався і Карл Маркс, який говорив, що державною мовою не говорять тільки окупанти, раби і дурні. І тому сьогодні, коли ми говоримо про те, що українська мова — це дійсно державоутворюючий фактор, і посягання на нього або приведення до статусу державної інших мов (у тому числі російської), безумовно, є замахом на наш суверенітет, на нашу національну ідентичність. Немає мови — немає Української держави. Про це й досі дехто мріє.

— І попри очевидну небезпеку законопроекту, його автори стверджують, що лише захищають мовні права національних меншин...

— Полеміка довкола мов нацменшин існує в будь-якому суспільстві, не тільки в українському. Тому є низка міжнародних документів, які регулюють це питання. Їх суть у тому, що держава має підтримувати вивчення мов нацменшин або навчання ними, особливо в місцях їх компактного проживання. Слід зазначити, що, починаючи від документів ООН і закінчуючи Копенгагенськими критеріями, скрізь є одне зауваження: ця робота здійснюється до тієї межі, доки вона не заважає праву інших людей. Тобто — це політика гармонії інтересів. Так, важливо, щоб кожна нацменшина в Україні могла зберегти і розвивати свою рідну мову. Бо чим більше мов знає людина, тим більш конкурентною вона є сьогодні. Але державний статус мови належить тільки українській. Її громадяни повинні знати, нею навчатися. Мені здається, що той баланс, який був досягнутий за останні 20 років у мовній політиці, найбільше відповідає тій золотій середині, якої сьогодні потребує українське суспільство.

А що найбільше тривожить у мовній політиці сьогодні? Це незахищеність української мови, її згортання. На жаль, починаючи з парламенту і найвищих владних структур та закінчуючи цілими регіонами, ми часто взагалі можемо не чути української мови. Я знаю, що сьогодні мільйони людей в Україні не вміють спілкуватися українською. І вони часто безвинні в цій ситуації — такий спадок ми отримали від Російської імперії, від Радянського Союзу. Також розумію, що не можна за короткий проміжок часу навчити людей українській мові. І я допускаю, що є люди, які її вже ніколи не вивчать, бо вони в таких обставинах чи в такому віці, коли це їм уже не потрібно. Але ми не можемо так говорити про їхніх дітей чи їхніх онуків. Це не війна з кимось, це важлива й делікатна робота — навчити громадян спілкуватися національною мовою. Ми сьогодні маємо зрозуміти одне: ми українці, і найбільше, що нас згуртовує, робить цільними, — це наша мова. Жити в Україні в третьому тисячолітті і не вміти говорити її мовою — це дикунство. Ігнорувати ту корінну націю, яка заснувала цю державу і створила ті блага, якими користується сьогодні кожен громадянин, — це неправильно.

Тому, на мою думку, Україна, безумовно, потребує оновленої мовної політики, в якій би українська мова, починаючи зі свого статусу і закінчуючи вжитком, зайняла б гідне місце, як це є в будь-якій європейській країні.

«Для мене — це зрада, для когось — можливість отримати політичні дивіденди»

— Ухвалюючи скандальний законопроект, «регіонали», безперечно, хотіли додати кілька відсотків до свого рейтингу напередодні виборів. Але такої реакції суспільства вони, очевидно, не очікували. На вашу думку, провладна більшість недооцінила ризиків, які несе закон? Чи зробила це свідомо і цілеспрямовано?

— Безумовно, це продуманий крок, бо приймати такий законопроект без підготовчої роботи неможливо. Не думаю, що вони мислили національними мірками, переймалися тим, що завдають шкоди національному взаєморозумінню, що такою ініціативою відштовхують українця від українця. За цим стоять вузькі, корпоративні інтереси. І аргумент тут був один: є декілька мільйонів людей, які на українську мову та її статус, на жаль, дивляться приблизно так, як ініціатори цього законопроекту. І я знаю, що ці люди завтра не стануть іншими. Політичні гравці розуміють, що так вони виграють кілька відсотків голосів у російськомовного населення. І думаю, що таки виграють. Бо цей закон розрахований на люмпена. На людину, яка багато не потребує і не побачить, що цим завдано удару українській державності. Я не кажу про конкретні регіони. Бо в будь-якому регіоні, починаючи з мого улюбленого Києва, є люди, які тішаться цим законопроектом. На них і розрахований такий трюк. Слабкий і примітивний. Я не думаю, що причетні до ухвали документа сьогодні відчувають якийсь докір душевний. Ні. Бо занадто різні погляди ми маємо. Для мене — це зрада, для когось — можливість отримати політичні дивіденди.

— На вашу думку, якби проект був ухвалений не так підступно й нахабно, коли всіх українців, як того не приховує Чечетов, «зробили, як кошенят», реакція суспільства була б такою ж бурхливою?

— Насправді я бачу причину не в процедурі голосування. Хоча внутрішньо я протестую, що махлювання, яке відбувається, починаючи від порядку денного і закінчуючи голосуванням, — звичайна річ у найвищому законодавчому органі нашої держави. Мене це обурює. Бо так роблять тільки шахраї, політики, які розуміють, що чинять нещирі ганебні справи. Але при цьому вони розуміють, що гра варта свічок, бо є мільйони людей, які будуть аплодувати такому вчинку. Тому і тішаться, що зробили, як кошенят, ту опозицію.

Але якщо, за великим рахунком, подивитися на перше і друге читання, то без участі так званої демократичної опозиції цей закон про дискримінацію української мови не пройшов би. Насправді його провела не Партія регіонів, його провели «кочубеї» — зрадники 46-ти мільйонів, які були заведені в український парламент під егідою так званої демократичної партії БЮТ, а в потрібний момент стали кнопкодавами тієї ідеології, яка не відповідає українському. У нас є один спосіб дати відповідь на ці виклики — на знуцання над національною мовою і всім українським — це вибори. Але до виборів треба почути одне одного, зрозуміти, чи об'єднують нас спільні цінності. І думати, кого ми обираємо. Не легковажити, щоб потім не задавати запитань: а як сталося, що ми сьогодні маємо такий закон? Хтось скаже: процедура винна. Шановні, я згоден — було грубе порушення регламенту. Але не забудьте: їх було 234 у першому читанні і 248 у другому!

Це офіційна більшість делегованих вами в парламент України. І ви самі привели їх туди! Політиків, які вважають, що прогнутися під Москвою, прислужитися Росії, звітувати про те, що у вишах скасовано держіспит з української мови, що навчання проводиться у двох третинах навчальних закладів російською, що простий українець зі свого гаманця фінансує мову сусідньої держави, — це велика перемога. Хоча я не думаю, що серед громадян моєї країни більшість не хоче знати українську мову, співати українських пісень, цитувати Шевченка. Тому відповідь на сакральне запитання, як вийти з цього, — бути відповідальними на виборах, знати, кого ти породжуєш. Щоб потім не бути розчарованим. І знати поіменно тих людей, які голосували проти вашої мови. Живіть не помстою, але не забувайте, хто є хто. От і вся відповідь.

«Цей законопроект слід зупинити до того, як він потрапить на Банкову»

— Але до виборів ще кілька місяців, а закон уже проголосований. Що робити в цій ситуації?

— По-перше, я не думаю, що зараз варто апелювати до Конституційного Суду, хоча це, здавалося б, найлогічніше. Адже це буде фінальне рішення, після якого, якщо думка КС буде такою ж, як і влади, це питання ви вже не розвернете назад. Тому пам'ятайте: ви йдете на полювання на тигра і маєте тільки один патрон. Тож тут не потрібно посилювати правові акценти. Бо особисто в мене немає відчуття, що це рішення зупиниться в Конституційному Суді. Натомість є бажання не витратити останнього патрона, а приберегти його на той час, коли національно-патріотична більшість буде мати контроль у парламенті.

— Тобто тягнути час?

— Не тільки, є питання, які паралельно можна вирішувати на інших щаблях. Наприклад, є відповідний термін до того, коли Президент має розглянути законопроект щодо його підписання. Тому сьогодні важливо апелювати до тих людей, від яких залежить, чи потрапить цей проект на Банкову.

— Ви маєте на увазі спікера?

— І спікера, і ті регламентні нюанси, які зараз виникають. Я вітаю те, що Володимир Литвин назвав цей закон ганебним. Мені здається, що після таких слів рука не підніметься його підписати.

— А наскільки, на вашу думку, Володимир Литвин у цій ситуації щирий? Чи не є це якась його особиста гра, щоб і владі догодити (адже доки він не підписує законопроект, то і Янукович у безпеці), і рештки свого рейтингу не розгубити?

— Я думаю, що Володимир Михайлович розуміє, який тягар на нього лягає. Я не думаю, що він зробив легковажну заяву. Для людини, народженої батьками-українцями, яка виросла в українському селі, це складне і водночас дуже просте рішення. Я міркую собі так: які дивіденди ти отримаєш у разі підписання цього законопроекту? Місце в парламенті? Та для мене було б за честь не бути в такому парламенті, який може приймати такий антиукраїнський закон! Бо не хочу бути причетним до такої ганьби!

Мені здається, що моральна перевага в такому вчинку дуже велика. Це те, що відокремлює сильного політика від корисливого. Я не можу говорити замість самого Володимира Михайловича, але вітаю його заяву про непідписання законопроекту. Я б залишив цей документ на Грушевського і не пускав би його далі. Це цілком реальний і рятівний варіант для Віктора Януковича, якого, думаю, він теж чудово влаштував би. Для нього надалі загострювати ситуацію не вигідно. Тим більше що своїм виборцям партія влади може сказати: от ми хотіли це зробити, а націоналісти не дали.

«Президента «підставили» «мовним» законопроектом»

— Політологи кажуть, що цей законопроект вигідний обом сторонам — і владі, і опозиції, бо ті й інші на ньому піаряться. Як, не піарячись, робити реальні кроки?

— Так, я чув прогнози, що від цього законопроекту Партія регіонів отримає 3—4%, а крайні з другого боку — 1,5—2%. Скажу відверто: як політик не уявляю, що на цьому взагалі можна заробляти! Адже це бруд, від якого не відмиєшся!

Особисто я зараз працюю над тим, щоб в адміністрацію Президента були донесені думки найавторитетніших людей України щодо мовного законопроекту. Це зараз моя головна робота — щоб Президент зрозумів: якщо він обирає національний пріоритет — у нього більшає прихильників. Для Президента України це рішення в будь-якому випадку буде складне. Його «підставили» цим законопроектом. Бо яке б рішення не ухвалив, «жовту» картку він усе одно отримає — чи від україномовних, чи від російськомовних. У нас, на жаль, як тільки приходять вибори, то місяців за шість до них обов'язково порушується мовне питання. Його порушували і за Леоніда Кучми, і комуністи під час кожних виборів до парламенту, і Віктор Янукович. Але ті люди, від яких серйозно залежить це рішення, приходячи до влади, розуміють, що це безперспективно. Бо ти ніж заганяєш у спину своїй нації. А не в кожного на таке підніметься рука.

І я сподіваюся, що зможу донести Президенту аргументи не підписувати цей закон. Моя позиція така: ми сьогодні маємо занадто підвищену температуру в суспільстві, й тому будь-яке законодавче втручання у мовну політику буде сприйматися загострено як тією, так і іншою стороною. Коли організм має температуру, хірургія тут недоречна. Тому я у своєму зверненні пропоную Президенту накласти вето на цей законопроект, що відповідало б національним інтересам. А також накласти свого роду політичний мораторій: до виборів не піднімати це спекулятивне питання. Давайте заспокоїмося, а вже тоді, у новому парламенті, якщо буде потреба, повернемося до цієї теми.

— Відомо, що ви запрошували підписатися під листом до Віктора Януковича президентів Кравчука і Кучму. Проте там стоїть лише ваш підпис...

— На ініціативу звернутися до Президента Януковича з таким листом Кравчук і Кучма спочатку і справді відгукнулися. Проте чому їхніх підписів під зверненням нема — то вже питання до них. Хоча я не пропонував підігравати якійсь стороні, а навпаки — вийти на статус-кво і поки що не форсувати цю ініціативу.

— Наскільки результативними будуть нинішні акції протесту і чи готові ви у разі загострення ситуації приєднатися до них?

— Я аплодую подіям, які відбуваються біля Українського дому. І хочу нагадати, що першими до цієї акції долучилися депутати «Нашої України», які суб'єктивно можуть бути різними. Українська мова — це моя політика. А вони у велику політику прийшли зі мною. Протест на Європейській площі — це, безумовно, емоційний крок, моральний, але цим патріоти хочуть засвідчити свою небайдужість до того, що відбувається. Хай зараз небагато людей під Українським домом, але я переконаний, що на нашому боці мільйони українців. Мені не подобається політизація цього заходу і спроба його використати перед виборами. Дуже не хотілося б, щоб у цій ситуації знаходилися сусаніни, які ведуть нас у технологію виборів. Бо нас об'єднує не виборчий процес, а інші цінності. Мені також не дуже приємно, що люди, які в душі не поділяють українське, моїх героїв, фігурують у заголовках європейських видань з приводу мовного конфлікту. А до цього, очолюючи більшість, нічого не зробили, щоб українська мова вижила, щоб вона отримала фінансування чи щоб у нас з'явився український фільм.

Щодо своєї участі в акціях протесту, то я її не виключаю. Але перед цим я нагадав вам практичний перелік, який показує, як треба продумано діяти зараз. І треба поспішати зробити якомога більше раціональних кроків, щоб зняти це питання з порядку денного.

Бодай заради турботи про тих людей, які зараз біля Українського дому, щоб ми там, не доведи Боже, не втратили чиєсь здоров'я чи життя.

«Більшого москаля, ніж я, ще треба пошукати в українській політиці»

— А якщо припустити, що Віктор Янукович усе ж таки підпише скандальний законопроект, що далі? Чи залишатимуться в українців ще якісь важелі впливу на ситуацію?

— Тут головний важіль, повторюю, — це жовтень 2012 року. В якій країні ми живемо, яка буде її політика, в тому числі й мовна, як ми будемо захищені — все залежить від вас! В'ячеслав Чорновіл любив повторювати: «Україна починається з тебе». Якщо однакові запити належатимуть мільйонам людей, то влада буде змушена їх реалізувати. А якщо ми будемо розколоти інтриганми всіх мастей, тоді й владу представлятимуть різноманітні сурогати, які втілюватимуть у життя проекти зіткнень Сходу із Заходом. Я, наприклад, народився у східній частині України — до Чоткинського району Росії там рукою подати. Здавалося б, більшого москаля, ніж я, ще треба пошукати в українській політиці. Але для мене немає більшого брата, ніж галичанин, бо ми розуміємо один одного з півслова. Нам не потрібно пояснювати, навіщо нам рідна мова, спільна пам'ять і свої герої. То буде велика прикрість, якщо українець українця не зрозуміє і не подасть один одному руки. Нація, яка згуртувалась, — це нація, яка дала відповідь на запитання, як мати високу пенсію, зарплату. Тому що в єдності твої сили збільшуються вдесятеро, ти можеш творити колосальні реформи, які дають швидкий ефект. А якщо нація роздроблена різними підходами до тих чи інших цінностей, вона не може змінюватися, вона житиме у вчорашньому дні.

Чому такі маленькі нації, як литовська чи естонська, сьогодні стали однією із сутностей європейської політики, вони захищені, живуть у високих економічних і соціальних стандартах? Бо перед цим вони вирішили національне питання. Вони настільки консолідовані, що їм не можна принести авантюру, яка б ввела націю в протистояння чи самоїдство. Це вже пройдена школа. Це виклики для націй, які перебувають у процесі становлення, які ще мають складні стосунки з імперіями. Коли повернеться наша національна свідомість, всі оці спекуляції, в тому числі мовні, які сьогодні здаються такими трагічними й непереборними, будуть легко подолані. Бо зріла цивілізована нація на такі провокаційні виклики легко дає відповідь. Адже має міцний національний імунітет. А постгеноцидна, виморена голодом і репресіями, яка зазнала найбільше жертв під час Другої світової війни, в таких питаннях вагається. Але я великий оптиміст і переконаний, що моя нація гуртується, консолідується. І рано чи пізно настане час, коли мова нас буде об'єднувати, а не роз'єднувати.